

ІНТОНАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ _____

У статті йдеться про значущість просодії як важливого фактора впливу на аудиторію в усному мовленні. Встановлено можливості функціонування інтонаційних засобів у сучасному публічному виступі.

Ключові слова: публічне мовлення, інтонація, темп, частотні характеристики, інтенсивність.

Публічний виступ — один із жанрових різновидів мовленнєвої діяльності, досить своєрідний за своєю природою, якісними характеристиками, місцем серед інших видів мовлення. Увага лінгвістів до публічного мовлення зумовлена тим значенням, якого воно набуває насамперед завдяки своїй багатofункціональності та виконанню функції передачі актуальної інформації.

Важливе місце в лінгвістичних дослідженнях відведено прагматичному аспектові усних текстів, засобам досягнення ефекту впливу. Найважливішим результатом впливу публічного виступу є зміни у свідомості слухачів або перехід від певного знання до переконання, тому публічне мовлення вимагає ефективного вираження думки, змісту. Ефективність виступу визначає або безпосередня зміна поведінки суб'єктів (реципієнтів) впливу, або зміна їхнього емоційного стану, або зміна їхнього ставлення до певних подій і реалій цього світу. Ефективність публічного мовлення зумовлює низка чинників. Композиційно-стилістичну стрункість публічного виступу промовець створює відносно чітким членуванням його структури на тематично завершені, логічно цілісні частини, які утворюють логічну послідовність у викладі матеріалу. Проте характер публічного виступу залежить не лише від дібраних і відповідним чином висвітлених фактів, а й від самої мовленнєвої форми їхнього викладу. Провідна роль у цьому процесі належить просодичним засобам мови, у яких виразно виявляються особливості публічного мовлення. Інтонація мовлення — це важливий складник усного тексту, його структурний компонент, носій семантичних значень та засіб вияву емоційно-експресивного характеру висловлення.

Публічне мовлення — це мовлення, звернене до великої аудиторії. Ця умова вимагає від промовця широкого використання надсегментних засобів. Як слушно зазначив С. І. Бернштейн, «за характером звучання, за фізичним стилем мовлення ми робимо висновки про темперамент мовця, про його характер, світосприйняття, настрої, зрештою, про його щирість. Бадьорість і млявість, енергія та інертність, зацікавлення й байдужість — усі ці психічні моменти, які супроводжують усне мовлення, неначе акомпонують його змісту, знаходять правильне відображення в потоці мовлення. У розмовному мовленні це відобра-

ження є безпосереднім, невимушеним, не контрольованим свідомістю мовця. У публічному мовленні воно повинно стати усвідомленим і наперед запланованим засобом впливу. Актор, декламатор, оратор, учитель, лектор — кожний, хто бажає вплинути за допомогою слова, — повинен шляхом систематичних спостережень усвідомити значення окремих факторів звучання промови й цілісних фонетичних стилів, повинен навчитися викликати звучанням певну емоційну й вольову реакцію. Звучання промови, інтонація в найширшому значенні не є нейтральним, байдужим, лише технічним засобом повідомлення думки»¹. Отже, важливо дослідити закономірності інтонаційної організації публічного виступу, того набору лінгвістичних засобів мовного впливу, який стосується безпосередньо просодії.

Висновки, отримані в результаті експериментально-фонетичних досліджень, доводять, що завдяки інтонаційному оформленню усний виступ — це фонетична, структурна й семантична єдність, що виконує певне комунікативне завдання². Актуальним є окреслення засобів впливу на слухачську аудиторію на фонетичному рівні та виявлення текстових функцій просодії. Мета нашої статті — на підставі аналізу теоретичної літератури виявити ті фонетичні засоби, що сприяють реалізації прагматичних завдань мовця.

Говорячи про інтонацію в реалізації тексту як цілого, виділяють три основні її функції: 1) організації — організовує текст як мовне явище; 2) структурування — членує і зв'язує текст; 3) контекстуальну — полягає в змістовому членуванні тексту. І. Г. Торсуєва відзначає, що інтонація, крім зазначеного, співвідносить окремих текст із певним жанром і стилем; виділяє за ступенем важливості та інформативності відрізки тексту стосовно його головної ідеї; поєднує змістові відрізки тексту; виступає засобом міжфразового зв'язку; виконує функцію впливу на слухача³.

Оскільки ці функції інтонації усного тексту мають різне спрямування і є складними за своїм звуковим та семантичним виявом, учені здебільшого концентрують увагу на окремих аспектах просодії. Зокрема, на матеріалі різних мов проаналізовано комунікативну, конститутивну, моделювальну, естетичну, прагматичну, ігрову функції інтонації.

Дослідження функцій інтонації та її компонентів сприяє виявленню реалізації стильової належності усного тексту, його жанрової композиції. Доведено, що інтонація є не лише тим засобом, який диференціює стилі, але й розрізняє мовленнєві різновиди в межах певного стилю. Крім цього, за допомогою інтонації під впливом екстралінгвальних факторів визначають варіанти інтонаційної домінантності, інтонаційні стандарти, закріплені за відповідними групами текстів. Експериментально-фонетичні дослідження підтвердили, що в різних мовах наявний обмежений набір інтонаційних форм, за допомогою яких здійснюється вираження інтонаційних значень — завершеності, незавершеності, емоційності. Кожне з цих значень має свою специфічну інтонаційну форму, яку протиставляють за акустичними характеристиками іншим інтонаційним формам.

Останнім часом набули розвитку дослідження, у центрі уваги яких перебувають прагматичний і текстотвірний аспекти функціонування інтонації. Уста-

¹ Бернштейн С. И. Устная публичная речь и проблема ораторской радиопередачи // Речевое воздействие. Проблемы прикладной лингвистики. — М., 1972. — С. 109.

² Фомиченко Л. Г. Просодическая реализация коммуникативной функции сообщения и воздействия в английской монологической речи : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1985. — С. 3.

³ Торсуева И. Г. Интонация и смысл высказывания. — М., 1979. — С. 121.

новлено, що навіть під час читання написаного тексту інтонація, за умови активної комунікативної настанови мовця, здатна актуалізувати такі категорії, як підтекст, суб'єктивна модальність, образність тощо. Показовим є те, що інтонація, перебираючи на себе роль прагматичного актуалізатора, членує та організовує вихідну вербальну послідовність не так, як при нейтральному її озвучуванні: різко зростає кількість пауз, збільшується контрастність темпу, гучності, помітна значна варіативність тонального малюнку.

Питання інтонації публічного виступу як окремого типу усного мовлення найгрунтовніше висвітлено на матеріалі англійської мови. Так, експериментально-фонетичний аналіз просодичних характеристик специфічних ситуативних різновидів англійського усного публіцистичного монологу — промов, виголошених перед відносно невеликою аудиторією, перед великою аудиторією, та промови на мітингу — засвідчив, що «ядерно-дистинктивними ознаками на перцептивному рівні є темп мовлення, рекурентність сприйманих пауз із перервою у звучанні, виділених складів, ритмічних груп, членування на синтагми, висотний рівень висловлювань, гучність звучання. На акустичному рівні ядерно-дистинктивними можна вважати середньоскладову тривалість і відповідно темп (скл. / хв.), часовий коефіцієнт фізичних пауз, сприйнятих як перерва у фонації, частотний регістр, середньоскладову інтенсивність, середню тривалість виділених слів, ритмічних груп»⁴.

Аналіз інтонаційної структури двох різновидів усного англійського мовлення — монологу та полілогу — виявив, що на просодичному рівні ці форми мовлення відрізняються: а) способом членування на просодичні одиниці. «Особливістю ритмічної організації полілогічного мовлення, — зазначає П. П. Анусас, — є часте чергування коротких і довгих ритмічних одиниць ..., на відміну від рівномірнішої ритмічної структури монологічного мовлення»⁵; б) паузальними та власне темпоральними характеристиками — у полілогічних текстах зафіксовано значну кількість сприйманих пауз (зокрема пауз хезитації), однак загальна тривалість пауз значно більша в монологічних текстах. Темп полілогу значно динамічніший за темп монологу; в) тональною структурою — тексти монологу «характеризуються нескладним, зазвичай спадним рухом частоти основного тону (далі — ЧОТ), послідовнішою локалізацією максимального значення ЧОТ на початку, а мінімального — у кінці ритмічної фрази..., ширшим частотним діапазоном, низьким — середнім мінімальним рівнем ЧОТ»⁶; г) деякими вимовними й динамічними характеристиками — «голосніша й чіткіша вимова монологічних текстів»⁷.

Останнім часом на матеріалі різних мов збільшилася кількість праць, присвячених установленню специфіки просодії функції впливу. У текстах виявлено змістові актуалізатори, на яких локалізується просодична одиниця, що реалізує функцію впливу. Встановлено просодичні ознаки такої одиниці, локалізованої в межах змістових актуалізаторів: 1) частотні характеристики: різнорівнева вимова перед'ядерних та ядерних частин фрази, що зумовлює перепад тональних рівнів широкого й середнього діапазонів і розширення тонального діапазону; складна конфігурація тонів зі значною зламністю кривої частоти основного то-

⁴ Градобык Н. С. Просодические характеристики собственно публицистического монолога (На материале англ. яз.) : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Минск, 1974. — С. 22.

⁵ Анусас П. П. Фонетические характеристики односторонней и многосторонней устной речи : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Минск, 1979. — С. 16.

⁶ Там же. — С. 17.

⁷ Там же. — С. 18.

ну; повторюваний рух тону на ядрі (найчастіше спадний); 2) динамічні характеристики: максимальний рівень гучності на досліджуваних компонентах; 3) темпоральні характеристики: пришвидшений, рідше середній, темп вимови, істотне протиставлення середньоскладової тривалості ключових і фонових фраз; збільшення тривалості звучання ядерних складів⁸.

На підставі аналізу просодичної організації публіцистичних текстів політичного характеру виділено три типи інформації — раціонально-впливову, емоційно-впливову та нейтральну. Кожний тип інформації оформлено за допомогою сполучення окремих просодичних засобів. Доведено, що «для фоноабзаців, які містять раціонально впливову інформацію, характерні: уповільнений темп + децентралізований наголос + високі динамічні показники + значні висотні показники + прагматичні паузи перед тематичними й рематичними піками. Для фоноабзаців, що містять емоційно впливову інформацію, характерні: прискорений темп + централізований наголос + високі висотні показники + відносно високі динамічні показники»⁹.

Дослідники просодії прагматичного плану усного тексту з настановою на урочисту патетику виявили, що основними фонетичними ознаками жанру на сегментному рівні є: уповільнений темп вимови, підвищена чіткість вимови невиділених складів, дотримання фонетичної опозиції як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиціях; значний відсоток емоційних наголосів; дрібне членування фраз на синтагми, незначна кількість складних акцентних одиниць; максимальні часові коефіцієнти пауз, максимальний частотний діапазон фрази, високий рівень, невеликі міжскладові частотні інтервали в межах синтагм та більші на стиках синтагм, значні показники середньоскладових значень пікової інтенсивності¹⁰.

Основними рисами виразності українських суспільно-політичних текстів (виголошених у теле- й радіопередачах) є: чергування різко відмінних щодо ЧОТ ядерних складів фраз у межах тексту; чергування різних форм кривої ЧОТ ядра і завершення фрази; ускладнена конфігурація тонального контуру, чергування різних за величиною спадних і висхідних частотних інтервалів; локалізація мелодичного піку в межах першого наголошеного складу¹¹. Відзначимо, що на інтонаційну структуру усного тексту впливає цілий комплекс ієрархічно оформлених екстралінгвальних чинників, які характеризують мовця, ситуацію спілкування й створені в ній тексти.

⁸ Красильникова Е. М. Просодическая реализация функции воздействия в текстах информационного и ораторского стилей: на материале американского варианта английского языка : Дис. ... канд. филол. наук. — Волгоград, 2005. — 182 с.; Вербич Н. С. Інтонація переконування в публічному мовленні (експериментально-фонетичне дослідження) : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — К., 2007. — 20 с.; Георгиева Н. Е. Просодия убеждения в английской диалогической речи (экспериментально-фонетическое исследование) : Дис. ... канд. филол. наук. — О., 2005. — 201 с.

⁹ Беличенко Л. Г. Роль и место просодии в системе средств речевого воздействия : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1990. — С. 12.

¹⁰ Примак П. И. Фоностилистические разновидности торжественной речи : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — Минск, 1981. — 24 с.; Шангереева Э. Х. Інтонація як средство стилістическої характеристики текста в современном немецком языке : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1975. — 18 с.

¹¹ Бровченко Т. О. Інтонаційні особливості мовлення радіо і телебачення на матеріалі суспільно-політичного тексту // Багмут А. І., Бровченко Т. О., Борисюк І. В., Олійник Г. П. Інтонаційна виразність звукового мовлення засобів масової комунікації. — К., 1994. — С. 22–37; Руденко О. В. Просодичні засоби вираження суб'єктивної модальності в американському та українському телеінтерв'ю : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — К., 2010. — 20 с.

Таким чином, сучасні дослідження інтонації усного мовлення відбуваються в двох основних напрямках. Перший передбачає нагромадження й уточнення показників фізичних характеристик просодичних одиниць, їхньої варіативності та функціонального навантаження в мовленні. На ґрунті цих нових показників дослідники переглядають систему інтонаційних одиниць у різних мовах. Другий пов'язаний із розвитком підходу до перцептивних одиниць з погляду їхнього сприйняття, коли фонетичну варіативність розуміють як процес адаптації звукових одиниць до конкретних умов реалізації.

Огляд літератури засвідчує наявність певного набору фонетичних засобів, які допомагають адекватній передачі змісту усного тексту та сприяють реалізації прагматичних завдань мовця. До таких просодичних засобів відносимо: частотний діапазон, інтервали початку та кінця фраз, рівень, темп, паузацію, динамічний діапазон, локалізацію елементів виділення. До того ж ці засоби перебувають у комбінаторних співвідношеннях. Для реалізації своєї мети — ефективно вплинути на слухачів — мовець може використовувати як максимальні значення (наприклад, максимальні частотні інтервали на ядерних складах, значне уповільнення темпу на виділених сегментах фрази, максимальну середньоскладову тривалість), так і мінімальні значення (найменший рівень інтонаційного контуру, мінімальну гучність, тривалість тощо). Поєднання або контрастне співвідношення максимальних і мінімальних значень окремих просодичних ознак на певних сегментах усного тексту сприяє оптимізації мовленнєвого впливу. Отже, категорія інтонаційного виділення виявляється в контрастному, порівняно з фоном, інтонаційному маркуванні ядерних компонентів (наголошеного складу акцентно виділеного слова; синтагми, що містить таке слово; висловлення, що є семантичним центром тексту або його частини), в їх актуалізації та встановленні взаємозв'язків між ними.

Фонетичний бік реалізації усного мовлення відіграє здебільшого провідну роль в оптимізації мовленнєвого впливу. Адже недостатня увага та порушення інтонаційного оформлення тексту публічного виступу не лише знижують його виразність, але й нерідко зумовлюють неадекватне сприйняття, пов'язане з тлумаченням змісту висловлення, та зниження ефективності комунікації. Зважаючи на невирішеність актуальних питань, пов'язаних з інтонацією усного виступу на матеріалі української мови, важливими лишаються накопичення відповідних знань та отримання практичних результатів експериментально-фонетичних досліджень усного публічного мовлення.

N. S. VERBYCH

INTONATION OF PUBLIC SPEECH: BASIC DIRECTIONS OF RESEARCH

The article determines the role and the meaning of prosody in speech as main factor of influence on the audience. The possibilities of functioning of main intonation components are described in modern public speech.

Keywords: public speech, intonation, temp, pitch, intensity.